

משפחת: שושנה-רוזליה ושלמה-יוחנן ינו לזר: (ראה דף 1 בעץ השורשים)

אבי זל, שלמה-יוחנן ינו לזר, נולד ב-12.5.1897 בכפר ונטר במונרכיה האוסטרו-הונגרית.
ב-1918 הכפר היה שייך לרומניה, להורי אבי היתה חנות מכולת בכפר ליד העיר אורדיה. כפר זה נקרא Száldobágy. ב-1925 הורי אבי עברו לגור בעיר אורדיה. גם שם הייתה להם חנות מכולת ברחוב Gilány.

אבי למד לנהוג על משאית אחרי סיום בית הספר. הייתה לו משאית זכרונל עם 4 גלגלים, אחרי 10 שנים הוא קנה משאית פארגו עם 6 גלגלים. אבי טיפק סחורות לחנויות בכפרים באזור העיר אורדיה, בעיקר חומץ, האיכרים בכפרים העדיפו לשתות חומץ מהול במים. זה היה זול יותר מייין המכיל אלכוהול, עליו הייה מוטל מס גבוה יותר. בכל היציאות מהעיר היו נקודות מכס, בהם היו קציני מכס שדקו אם שולם מס או מס על הסחורות. כל קציני המס היו משוחז וזיהיה נהוג לשחז אותם בנוסף לתשלומי המס או המס. זה גרם להרבה הוצאות. בנוסף, היו כבישים סלולים. בנסיעות עם המשאית בין הכפרים הייה אבק רב בקיץ, ואילו באביב ובסתיו אחרי הפשרת השלגים הייה בוץ. לפעמים המשאית שקעה בבוץ והייה צריך לגרור אותה עם מוסים או עם שוורים. בחורף, הורכבו שרשראות ברזל על הגלגלים כדי שהגלגלים לא יסתובבו במקום בשלג. לפעמים קרו אהרות, למשל פעם התמוטט נשר העץ עליו נסעה המשאית, והמשאית נפלה לתוך הנגר. ארגזי הסחורות נפלו למים. דברים אלו גרמו להוצאות והפסדים. בימי שישי, אבי הכניס את המשאית למוסך של אדון Szabó (אחרי שחרתי מהמחנות ב-1945 התקבלתי אצלו לעבוד וללמוד את המקצוע מכונאות מכוניות כחור שוליה). במוסך בוצעו בדיקות לאיתור תקלות, פורקו הגלגלים והמיסבים ונעשו פעולות ניקוי וגירון. לאבי הייה גם נהג עוזר כי אי אפשר הייה להשאיר את המשאית ללא השגחה, אפילו לרגע. גם כך לפעמים גנבו סחורות. כל יום אבי יצא מהבית מוקדם בבוקר, בשעה 5 ומל ערב הוא חזר מאוחר. היו ימים, שהוא הייה נשאר ללון בכפרים או ערים רחוקות ולא הור,

אימי זל, שושנה-רוזליה בראון נולדה בשנת 1905 בכפר שבאזור הרי הקרפטים שהייה שייך למנרכיה האוסטרו-הונגרית עד שנת 1918. כפר זה עבר ב-1918 למדינת צ'כיה שנוסדה אז. שמו של הכפר הייה Nagytarana. אימי התחתנה בצעירותה ולכן גדלה אצל דודה, הרמן-הרשל-צבי בראון בכפר במרחק 5 ק"מ מ Tekeháza. ראה דף 3 בעץ השורשים. לדוד זה היו 8 ילדים בסך הכל. בערך בשנת 1920 אימי עברה לגור באורדיה, שהייתה תחת שלטון רומני.

הורי נפגשו בעיר אורדיה ובשנת 1927 התחתנו. אחי הגדול, טיבריו, נולד ביולי 1928 ואני נולדתי בינואר 1930. בשנת 1930 אחי ואני חלינו במחלת שקרלטינה (שנית). לדברי אימי הייה מצבי חמור יותר אך אחי לא שרד וניפטר בנובמבר 1930 בגיל שנתיים וחצי. ב-1932 לאחר מות אחי הבכור, נולד אחי הצעיר, אהרון טיבור. אחרי החתונה, בשנים 1927-1933 הורי התגוררו בביתה של אחות אימי, לנקה בריקוביץ (ראה תמונה וכתובת בהמשך הפרק), כדירת חדר ומטבח. השירותים היו ממקומים מחוץ לבנין, והמים נאגרו על ידי משאכת יד שינקה מי תהום.

בשנת 1933 הורי בנו בית בודד עם 3 חדרים ומגשר גדול עבור חניה למשאית. כשהייתי בן 3 עברנו לכתובת Vámház 68. בבית זה היו שירותים ומים זורמים. ברחוב עברה מסילת ברזל, וקטר גרר קרונות רכבת עבור מפעלים שהיו בסביבה (מפעל צבע, חנות קפה, סמטורות, מיכלים לאחסון נפט). רוב השכנים היו יהודים, בעלי מלאכה, בעלי מפעלים קטנים ובעלי חנויות. בבית שמול לביתנו גר חבר שלי, לסלו קליין. בהמשך היינו באותם מחנות הריכוז ואפילו כבלוק 66- בלוק הילדים- בבוכוואלד. אביו נפטר בבוכוואלד והוא עצמו הגר אחרי השחרור לצרפת ושם נפטר לפני מספר שנים. היו לי עוד מספר חברים מבית הספר שלא גרשו למחנות.

בשנת 1940 אחרי שהעיר אורדיה עברה לשלטון הונגרי, החמיר המצב הכלכלי של אבי. השלשונות ההונגרים הוציאו חוקים נגד יהודים. אסור היה ליהודי להחזיק בעלותו משאית. אבי נאלץ לקחת שותף נוצרי הונגרי שקבל חצי מהרווחים, בגלל שהמשאית הייתה רשומה על שמו, ללא השתתפות בהוצאות. אחרי מספר חודשים הורי מכרו את הבית כדי לעמוד בנסל ההוצאות, ועברנו לדירה קטנה בשכירות (ראה תמונה וכתובת בהמשך הפרק). בשלב מסוים אבי מכר גם את המשאית, ונסה את מזלו בתוך אויפניצ'ים.

בדירה השכורה גרנו עד כניסתנו לגטו. הדירה הייתה ממוקמת ליד הגן הציבורי, בו נהגנו לשחק כדורגל, גן Réday. בנן זה עלינו לרכיבה הגרוש לאישוויץ בחדש מאי 1944.

בשנת 1934 אימי רשמה אותי להודר, בו התחלתי ללמוד תנ"ך, קריאה ותרגום לשפת האידיש. בבית דברנו אידיש עד גיל 4, ואז אימי התחילה לדבר איתנו הונגרית כדי שנשלט בשפה המקומית ללא מבטא זר. בהדר לימד המלמד (כך נקרא המורה). ידעתי טוב לקרוא ולתרגם לאידיש. יותר מאוחר למדתי רש"י וגמרא. הדי, עמנואל בראון, ראה דף 1 בעץ השורשים, בחן אותנו כל שבת לראות איך למדנו במשך השבוע.

ב-1936, בגיל 6, אימי רשמה אותי לכתה א' בבית הספר של הקהילה האורתודוקסית, בו שפת הלימוד הייתה רומנית. לכתה ב' אימי רשמה אותי לבית ספר מטלכז, מכיוון שזה לא עלה שכר לימוד. שם בית הספר הייה Mărăsesti. בבית ספר זה למדו תלמידים רומנים, הונגרים ויהודים. גם אחי, אהרון-טיבור, למד שם. היו רק שתי כיתות לימוד, ולכן כיתות א' ו-ב' למדו אחר הצהריים וכיתות ג' ו-ד' למדו בשעות הבוקר. היו הרבה סכסוכים בין התלמידים עד כדי מכות, אבל אנחנו היהודים לא נשארנו חייבים. תמיד הגנתי על אחי. בית הספר שכן ליד מחנות צבא והמיד ראינו את החיילים הרומנים מתאמנים. אני זוכר, שב-1938 התלמידים היהודים חנו במשמעות כיבוש צ'כוסלובקיה על ידי הגרמנים. בנוסף לבית הספר למדתי בחדר עד גיל 10.

בספטמבר 1940 עברה העיר אורדיה לשלטון הונגרי. אימי רשמה אותי לליצאום הניאולוגי. שפת הלימוד בו הייתה הונגרית. למדתי בבית-ספר זה עד שנת 1943 ואז אימי רשמה אותי לגימנסיה האורתודוקסית, בה למדתי בכתה הרביעית עד אפריל 1944. עם כניסת הגרמנים להונגריה נסגר בית הספר. שני בתי הספר לא נפתחו יותר גם אחרי המלחמה, עקב מחסור בתלמידים. בודדים מהתלמידים והמורים חזרו ממחנות ההשמדה. היתתי תלמיד בינוני. התעניינתי בכדורגל, בספורט, בהיסטוריה ובגיאוגרפיה. בבית הספר למדנו לשינון, גרמנית, רומנית, הונגרית ועברית בנוסף למקצועות השונים.

במאי 1944 היכנסנו לגטאות ועברנו לגור בדירה של בת-חדתי, אירן קסטנר. הדירה הייתה ממוקמת ברחוב Liliom ושם העיר הייה נוג'וארד. ממקום זה יצאו בני המשפחה לרכב האחרונה למחנה ההשמדה אושוויץ.

אימי הייתה עקרת בית, ומכיוון שאבי נעדר ממוקדם בבוקר עד מאוחר בלילה, היא טיפלה ברוב בעיות הבית והחינוך. בזמן המלחמה, בשנים 1939-1944 הייה מאד קשה לנהל משק בית, אפשר היה להשיג מצרכים בסיסיים רק לפעמים ורק בעזרת תלשים. אימי דאגה תמיד שלי ולאחי הקטן יהיה מה לאכול וללבוש. אימי דאגה גם לחינוך. החדר והגימנסיה עלו הרבה כסף. היא טאד רצתה שאחיה מהגנס כשאהיה גדול. אימי ואבי לא חזרו מהמחנות.

כאן גרתי כאשר נולדתי, אצל דודתי לנקה (ראה דף 1 בעץ השורשים),
בבית זה גרו גם ילדיה קלרה-שרה, יהודה-ינו ואירן.
משפחתי גרה כאן בשנים 1927-1933
Address: Panait Gernat 14, Oradea (in the past it was called Maria
Terezia street)

כאן גרנו בשנים 1940-1944, בשכירות, ראה מפת אורדיה.
Address: Kogöl Niceanu 68, Oradea (in the past it was called Văradi
Zsigmond 68)

זה בית הכנסת הגדול בו הורי התפללו וגם נישאו ב-1927, ראה מפת אורדיה.
 מצבת הזיכרון הוקמה בחצר בית הכנסת (כצד האחורי) עבור יהודי העיר.
 ליד הדלת הראשית רואים 4 עמודים עבור חומה.
 מתוך 25000 שגורשו, כ-10% חזרו.

זהו בית הספר האורתודוקסי בו למדתי בכיתה א'
 ויותר מאוחר בכיתה הרביעית של הגימנסיה.
 כיום זה בית-ספר רומני.

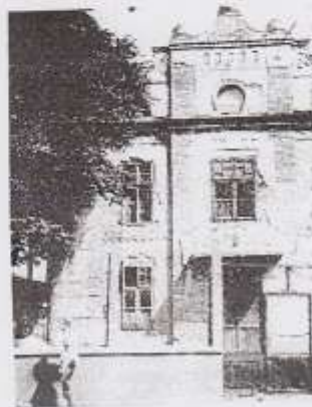
הכרתי את חיים שטסל בחתונה של בת-דודתי קלרה ברקוביץ עם לאון איצקוביץ. אחותו של לאון הייתה נשואה ליוסף שטסל. שנינו היינו בני שש. כקרתי בביתו מספר פעמים, הבית שכן ליד המבצר של העיר, ברחוב Kolozsvári. הם היו שמונה אחים ואחיות והיה שם תמיד שמח.

ידידי חיים שטסל ואביו יוסף

עם גבי אנגל וחיים שטסל, 1958, כפר סבא

חיים שטסל, היה איתי באותה כיתה, כגימנסיה האורתודוקסית, כיתה רביעית, אחר-כך היינו באותם מחנות, בבני-עקיבא ואפילו במחנה צרפין כשאני הייתי בטירונות והוא היה שלם המענה. הקשר נמשך עד פטירתו. חיים ואביו שהו ברימסדורף יחד איתי ועם אביו. הם השתתפו בצעדת המוות לטרזינשטט (ראה נספחים). שם הם שוחררו על ידי הרוסים. חיים ואביו יוסף היו היחידים ששרדו מהמשפחה הענפה.

זהו בניין בית-הספר "מחוזית תורה" בו נחנך משפחתי של חיים שטסל לראשונה, יאה מפת איטליה.

ידידי שאול פריקש.

נפגשו ב-1944 בגטו לראשונה. שאול שהיה בכל המחנות יחד איתי ועם אבי. הוא השתתף בצעדת המוות מרימסדורף לטרזינשטט (ראה נספחים). שם הוא שוחרר על ידי הרוסים. נמגשו שוב באורדיה אחר השחרור והיינו ביחד בבני עקיבא ובהכשרה (1947-1949). שאול למד צורפות ועבדנו באותו מפעל Infratirea באורדיה בשנים 1949-1950. בישראל נפגשו ב-1964.

יודים נוספים מהילדות שברצוני להזכיר:

אמיל טרייבין: למדנו באותה כיתה בשנת הלימודים 1943-1944 ויותר מאוחר בבית-ספר ערב ב-1949. בשנת 1938 ההורים שלו קנו את חנות המכולה מסכתא שלי. אהנו עדיין חברים בישראל.

גורי בלאן: הכרנו ב-1949 במפעל Infratirea בו עבדנו שנינו כחריטים. למדנו יחד בבית-ספר ערב בגימנסיה באורדיה. אהנו עדיין חברים בישראל.

דן פאל: בלימודי התיכון בליצאום ישבתי לידו. הוא היה בחור טוב. בתקופת שהייה בגטו בנג'וזוארד (הונגריה) נהל אביו את בית החולים של הגטו. אביו פרסם שמועת שווא, שיש מחלה מדבקת בבית החולים, ושאם יוציאו את החולים מהבנין, המחלה תתפשט בעיר נג'וזוארד. לכן האנשים לא מינו מהבנין, ולא גורשו לאושוויץ, ויותר מאוחר הם הצליחו לברוח לרומניה.

Address before the war: Széchenyi tér 1, Nagyvárad

שמואל אנגל: שמואל הוא בנו של גבי אנגל. עם גבי למדתי בכיתה הרביעית של הגימנסיה ובבית-ספר ערב בגימנסיה באורדיה.

חיים שחק:

היינו ביחד בהכשרה של "בני עקיבא" בשנים 1947-1949. הוא היה מזכיר ההכשרה בעיר Szatu mare. בתנים הוא נשא נאומים כל כך מרגשים לציבור היהודי שרבים מהמאזינים בכו.

אברהם (פירוש) שפיגל: אמו נלקחה לאושוויץ מבודפשט. לא הכרתי אותו בילדותי. הכרנו בצבא (רמת דוד). גרנו באותו חדר.

דוד (גורדי) שלום: משפחתו מבודפשט. הם ניצלו על ידי כך שהסתתרו בבנין של שגרירות זרה. לא הכרתי אותו בילדותי. הכרנו בצבא (רמת דוד). גרנו באותו חדר.

חיים (למלו) פלודתיים: יליד הונגריה. העיר שלו הינה העיר היחידה בהונגריה שיהודיה לא נשלחו לאושוויץ. כנראה תקלה טכנית של הארגונים ההונגריים. לא הכרתי אותו בילדותי. היינו ביחד בצבא (טכני) ובבית-ספר בס"ת.

הכניסה לגטו

ילדותי נסתיימה כאשר היהודים הוכנסו לגטו. מפרפר חופשי הפכתי לחיה לכודה.

ביקור במוזיאון היהודי בבודפשט בהונגריה - 17.8.1998

במוזיאון היהודי בבודפשט הונגריה, תלוי על הקיר צילום מוגדל של קטע מעיתון הונגרי שנדפס בעיר Nagyvárad (נלוארד) (היום Oradea-Mare ברומניה) מתאריך 3.5.1944. הצילום מורה על הכנסת כ-30,000 יהודים בעיר לגטו. מגטו זה נלקחה משפחתי לאושוויץ (כולל אני - ישראל לור לזשלו).

תרגום הקטע מהונגרית לעברית

"התחילו את העברת היהודים מנלוארד"

נלוארד, 3 במאי. ראש העיר הודיע על לוחות המודעות שאות היהודים בעיר מעבירים לשטח סגור, באזור בית הכנסת האורתודוכסי. באופן כללי, באזור תחנת כיבוי האש, השוק הגדול והשדה - Komendás יגורו מעכשיו יהודים. את הגטו תקיף גדר בגובה שני מטר, החלונות כלפי העיר יסגרו בקרשים.

מהגטו אפשר לצאת בין השעות תשע לעשר. Gyapay סגן ראש העיר, מינה ועדה של חמישה שתטפל בעניות של כשלושים אלף יהודים. כפי הנראה תוך ארבעה ימים אפשר לבצע את ההעברות. בעלי הבתים הלא יהודיים בשטח הגטו, בית מלאכה או חנויות, יקבלו סידור במקום אחר. המודעה מזכירה לכל אלה ששומרים על רכוש בעל ערך, שתוך שלושה ימים עליהם להתייצב במני השלטונות, אחרת יפעילו נגדם פעולת תגמול.

APPENDIX E-1

רשימת חוזרים ונספים (קרובים מדרגה ראשונה)

שם משפחה	שם פרטי	קירבת משפחה	גיל	ניספ/שוחרו
לוד	מור	סבא	70	ניספה
לוד	שארי	סבתא	70	ניספתה
לוד	שלמה (Jenő)	אבי	47	ניספה
לוד	רוזליה (Rozsi)	אמי	39	ניספתה
לוד	אהרון (Tibor)	אחי	12	ניספה
לוד	ישראל (László)	אני	14	שוחרר מבוכנולד
ברקוביץ	לנקה	אחות אמי	58	ניספתה
ברקוביץ	ישראל	בעלה	58	ניספה
קסטנר	פריץ	בעלה	31	ניספה
קסטנר	אירן	בתם	26	ניספתה
קסטנר	מרדכי	בנם	4.5	ניספה
קסטנר	יהודית	בתם	1.5	ניספתה
ברקוביץ	יהודה (Jenő)	בנם	33	שוחרר מפלוונות עבודה
ברקוביץ	ניצה	אשתו	26	ניספתה
ברקוביץ	ורה	בתם	3	ניספתה
אייצקוביץ	יהודה (Leon)	בעלה	40	ניצל ברומניה
אייצקוביץ	שרה (Klara)	בתם	29	ניצלה ברומניה
אייצקוביץ	דב (Victor)	בנם	6	ניצל ברומניה
אייצקוביץ	חיים (Adrian)	בנם	2	ניצל ברומניה
אהרנפלד	אמה	אחות אמי	48	ניספתה
אהרנפלד	איוודר	בעלה	48	ניספה
בראן	עמנואל (Mano)	אח אמי	45	שוחרר מסרוזינשטאט
בראן	אסתר (Erzsi)	אשתו	40	שוחררה מלונסינג
בראן	אווה	בתם	16	ניספתה
בראן	פריד	בנם	12	ניספה
בראן	אברהם	אח אמי	53	ניספה
בראן	גיטה	אשתו	53	ניספתה
רוזנברג	אירן	אחות אבי	42	ניספתה
רוזנברג	יוסף	בעלה	45	ניספה
רוזנברג		בנם	14	ניספה
רוזנברג		בנם	12	ניספה
פרקש	רגינה	אחות אבי	45	ניספתה
פרקש	מוריץ	בעלה	45	שוחרר מפלוונות עבודה
פרקש		בתם	16	ניספתה
פרקש		בנם	13	ניספה